

استعداد پدیدار در علم النفس

درآمدی بر استعدادیابی در حوزه
علم النفس، مزاج شناسی، اقلیم شناسی و فراست

امیر حسین شکلی، جواد پارسایی

فهرست

مقدمه ناشر | ۱۳

مقدمه | ۱۵

فصل اول: مبانی استعدادشناسی در حکمت اسلامی | ۱۹

ارکان چهارگانه | ۲۳

مزاج چیست؟ | ۲۵

خلط (خون) چیست؟ | ۲۶

روح بخاری چیست؟ | ۲۷

حرارت غریزی و روح بخاری | ۲۹

استعدادشناسی بر اساس قوا | ۳۱

تقسیم بندی قوا | ۳۲

بررسی تفصیلی قوا | ۳۶

قوای نباتی | ۳۶

قوه غاذیه | ۳۷

قوه نامیه | ۳۸

قوه مولده | ۳۸

قوای حیوانی قلبی | ۳۹

مراتب شوق | ۴۰

مبدأبودن قوه غضبیه و شهویه در کیفیات نفسانی | ۴۱

قوای حیوانی مغزی | ۴۳

قوای ظاهری | ۴۴

قوای باطنی | ۴۴

حس مشترک|۴۵

وجه تسمیه و فایده حس مشترک|۴۵

دلیل بر وجود حس مشترک|۴۷

قوه خیال یا مصوره|۵۰

دلیل بر وجود قوه خیال|۵۱

تفاوت سهو و نسیان|۵۲

متخیله|۵۲

دلیل بر اثبات قوه متصرفه|۵۳

وهم|۵۴

فعل قوه واهمه|۵۵

جایگاه وهم در بین قوا|۵۶

حافظه|۵۷

شیوه یادآوری مطالب فراموش شده|۵۸

فرق ذکر و تذکر|۵۹

مراتب قوه فهم و حافظه|۶۰

جایگاه قوا|۶۲

رابطه متقابل توجه به قوای ظاهری و باطنی|۶۳

قوای نفس انسانی|۶۴

تقسیم بندی قوای انسانی|۶۵

عقل نظری یا قوه علامه|۶۶

عقل عملی یا قوه عماله|۶۶

ویژگی های انسان|۶۷

ترتیب قوای نفس از حیث ریاست و خدمت|۶۹

تأثیر نفوس|۷۱

تحلیل و تبیین برخی مسائل بر اساس قوا|۷۱

دیدن پدیده های ناموجود|۷۱

ادراک امور غیب|۷۳

خواب و رؤیا|۷۴

چیستی خواب|۷۴

علت خواب|۷۴

خواب غیر صادق | ۷۶

اضغات احلام | ۷۶

احتلام | ۷۷

رؤیای صادق | ۷۸

معبر خواب کیست؟ | ۷۹

جمع بندی و نتیجه گیری | ۸۰

فصل دوم: استعداد شناسی بر اساس مزاج شناسی | ۸۳

مزاج شناسی در طب | ۸۶

مزاج جبلی و رطوبت اصلی | ۸۷

ده جنس مزاج شناسی | ۸۸

نگاهی کلی و تحلیلی به امزجه | ۹۱

شناخت مزاج با سنین عمر | ۹۱

شناخت مزاج با ویژگی های جنس مذکر و مؤنث | ۹۲

ویژگی های جنسی امزجه | ۹۲

علامات نفسانی سردی و گرمی | ۹۳

علامات خشکی و تری | ۹۵

ویژگی های روانی و رفتاری مزاج ها | ۹۵

اخلاق و مزاج | ۹۷

خلقیات ناشی از قوه شهویه | ۹۸

خلقیات ناشی از قوه غضبیه | ۹۸

خلقیات ناشی از قوه عاقله | ۹۹

تأثیر مزاج در اخلاق و روحیات فرد | ۱۰۱

نظر علمای اخلاق در مورد ارتباط مزاج و اخلاق | ۱۰۲

مزاج شناسی در کیمیا | ۱۰۵

علامات غلبه مزاج هریک از اعضای رئیسه بدن | ۱۰۷

علامات مزاج مغز | ۱۰۷

نشانه های مغز معتدل | ۱۰۷

نشانه های سردی مغز | ۱۰۸

نشانه های گرمی مغز | ۱۰۹

نشانه‌های مغز ترا ۱۱۰

علائم خشکی مغز ۱۱۰

علائم مغز گرم و خشک ۱۱۱

مغز گرم و ترا ۱۱۱

مغز سرد و خشک ۱۱۲

علامات مزاج قلب ۱۱۲

نشانه‌های قلب گرم ۱۱۲

قلب سرد ۱۱۳

قلب ترا ۱۱۳

قلب خشک ۱۱۴

قلب گرم و خشک ۱۱۴

قلب گرم و ترا ۱۱۴

قلب سرد و ترا ۱۱۵

قلب سرد و خشک ۱۱۵

جگر گرم ۱۱۵

جگر سرد ۱۱۵

جگر خشک ۱۱۶

جگر گرم و خشک ۱۱۶

جگر گرم و ترا ۱۱۶

جگر سرد و ترا ۱۱۶

جگر سرد و خشک ۱۱۶

نسبت سه قوه ۱۱۷

کاربرد مزاج‌شناسی ۱۳۰

۱. خودشناسی ۱۳۰

۲. مدیریت منزل ۱۳۱

استخدام افراد در مشاغل ۱۳۲

۳. گزینش افراد در ورزش ۱۳۲

۴. ازدواج ۱۳۳

جمع‌بندی مطالب به صورت جداول مزاج‌شناسی ۱۳۴

فصل سوم: استعدادشناسی بر اساس اقلیم‌شناسی | ۱۲۵

۱. تأثیر اقلیم بر طبع و اخلاق | ۱۲۹

دیدگاه دانشمندان اسلامی | ۱۳۰

۲. تأثیر اهوویه مختلف | ۱۳۲

قاعده کلی چگونگی تأثیر هوا در بدن | ۱۳۲

سرزمین‌های غیر متغیر الطبع | ۱۳۴

سرزمین‌های متغیر الطبع | ۱۳۴

محیط نزدیک به خط استوا | ۱۳۵

محیط معتدل | ۱۳۶

هوای سرد | ۱۳۸

هوای گرم | ۱۴۱

مناطق جنوبی | ۱۴۲

دیگر آب و هواها | ۱۴۲

خلاصه مطالب | ۱۴۵

نتیجه‌گیری | ۱۴۶

فصل چهارم: استعدادشناسی بر اساس علم فراست | ۱۴۹

تعریف فراست | ۱۵۱

شرافت و حقیقت علم فراست | ۱۵۲

گویاترین عضو در فراست | ۱۵۳

تزاحم ادله و واقع‌نمایی فراست | ۱۵۴

دلایل علم فراست | ۱۵۶

خلاصه مطالب | ۱۵۷

کتاب‌نامه | ۱۶۳

مقدمه ناشر

علوم انسانی در دو ساحت مختلف در خدمت انسان‌ها قرار دارد؛ ساحت اول عبارتست از کشف الگوی مطلوب عادلانه زیستن در این دنیا؛ ساحت دوم نیز به تفسیر روش فعلی زندگی انسان‌ها و استخراج قوانین علی - معلولی حاکم بر آن‌ها می‌پردازد. علوم اجتماعی نیز با همین منطق کاری منتها با موضوع قراردادن اجتماع و حل مسائل آن شکل می‌گیرد.

در بین علوم انسانی مباحث مربوط به انسان‌شناسی به معنای شناخت ویژگی‌های نفسانی و فردی او بسیار حائز اهمیت است. دستیابی به تفسیر درست از ویژگی‌های نفسانی انسان و روحیات و خلیقیات او می‌تواند در حل مسائل روحی روانی یک فرد یا یک جامعه بسیار راهگشا باشد. گنجینه علوم دوره تمدن اسلامی در این زمینه نیز دستاوردهای ارزشمندی را داشته است که تحت عنوان علمی چون علم النفس، فراست و طب بدان پرداخته است. علم النفس به ما کمک می‌کند تا درک عمیق‌تری نسبت عوامل شکل‌گیری رفتارهای فردی و اجتماعی اعضای جامعه داشته و با چشم بازتری به حل مسائل اجتماعی بپردازیم. علاوه بر این علم النفس در شناخت استعدادهای فردی یا حتی روحیات یک اقلیم خاص نیز کمک می‌کند تا بتوانیم قضاوت‌های دقیق‌تری داشته و برنامه‌ریزی‌های دقیق‌تری انجام دهیم.

جامعه اسلامی ایران و اعضای آن با روحیات، خلیقیات، استعدادها و در اقلیم‌های متنوعی زندگی می‌کنند که این خود در عین این‌که فرصت بزرگی محسوب می‌شود، عدم توجه به این تفاوت‌ها باعث بروز مشکلات و مسائل جدیدتری نیز خواهد شد.

لذا مرکز تحقیقات بسیج دانشگاه امام صادق علیه السلام در راستای تحقق شعار خود یعنی «علوم انسانی اسلامی از اندیشه تا زندگی» به این عرصه علمی توجهی ویژه کرده و سعی نمود تا شناخت خوبی از دانش اصیل و تمدنی «علم النفس»، کارکرد آن و مسائل و موضوعات آن ارائه دهد و از آن به عنوان ابزاری برای شناخت استعداد های افراد مختلف و متفاوت موجود در عرصه اجتماع استفاده کند. کتاب استعدادیابی در حکمت اسلامی که توسط پژوهشگران گرانقدر آقایان امیرحسین شهگلی و جواد پارسایی به رشته تحریر درآمده درصدد تحقق همین مهم می باشد. البته از میان مباحث علم النفس برخی به جنبه تجردی و حقیقت نفس مربوط می شود و برخی مباحث ناظر به قوای نفس و رابطه آن با بدن است. مباحثی که در این کتاب بیشتر به آن پرداخته شده است ناظر به بُعد بدنی انسان، آلات و قوای نفس و کارکرد این آلات می باشد.

یکی از مهم ترین ویژگی های این کتاب رجوع مستقیم و بی واسطه به ده ها منبع نگاشته شده در دوران تمدن اسلامی توسط حکمای بزرگی و در گام بعدی بازنویسی این محتواها به بیان امروزی و در قالب چهار فصل جداگانه است. طوری که هر مخاطب علاقمندی به راحتی می تواند با این کتاب ارتباط برقرار کرده و به سمت کاربرست این دانش حرکت کند.

در پایان لازم است از زحمات پژوهشگران ارجمند معاونت علمی مرکز تحقیقات بسیج دانشگاه امام صادق علیه السلام، آقایان امیرحسین شهگلی و جواد پارسایی بخاطر ارائه این مطالب تقدیر و تشکر نماییم.

وما توفیقی الا بالله العلی العظیم

مرکز تحقیقات بسیج

دانشگاه امام صادق علیه السلام

مقدمه

در این کتاب، به جمع‌آوری، تدوین مبانی و روش استعدادیابی در حکمت اسلامی پرداخته شده است. انگیزه اولیه نگارش کتاب، طراحی یک آزمون برای گزینش مدیران شایسته و بااستعداد برای پست‌های مختلف مدیریتی بوده است. باید توجه داشت که علم باید به یک عمل و تغییرکنش اجتماعی منجر شود؛ پیش از تولید علم، باید بدانیم که آن علم قرار است در کجا مستقر شود و قرار است کدام علم برود و علم مطلوب ما جایگزین آن شود و کدام معضل ما با این علم حل می‌شود.

اگر علمی مبتنی بر قرآن، روایات و حکمت اسلامی باشد و بتواند به تغییرکنش اجتماعی منجر شود و معضلی از ما را در راستای تفکر دینی حل کند، علم به معنای واقعی کلمه صورت گرفته است. در مقابل، اگر علمی نتواند به این شکل کارآمد باشد، نشان‌دهنده این است که علم به معنای واقعی کلمه محقق نشده است. در این صورت بستر تمدنی عملیاتی شدن آن فراهم نیست و باید برای ایجاد این عرصه تلاش کرد. این کتاب با نگاه «از اندیشه تا عمل» نگاشته شده و تلاش شده در آن، به مباحث انتزاعی پرداخته نشود.

شناخت انسان، بررسی رفتارهای افراد مختلف و دسته‌بندی آن‌ها در طیف‌های مختلف شخصیتی، یکی از روش‌های استعدادسنجی در مراکز گزینش، انتخاب شغل، رشته تحصیلی و مشاوره است. رفتارشناسی با مشاهده

رفتارهای افراد و قراردادن آن‌ها در دسته‌بندی‌های خاص، به نتایج، استنباط‌ها و مدل‌هایی خاص در شناخت رفتارهای انسانی دست می‌یابد. اغلب این پژوهش‌ها حاصل کار چندین ساله یک یا چند نفر می‌باشد که به یک مدل خاص منجر شده است. در برخی موارد هم آزمون‌هایی برای آن طراحی کرده‌اند؛ آزمون هوش، رغبت و شخصیت از آن جمله هستند. به عنوان مثال، روش MBTI یک روش شناخت استعداد بر مبنای شناخت شخصیت افراد است. این روش بیان می‌کند که شخصیت انسان‌ها بر روی چهار مقیاس بنا شده است. این مقیاس‌ها عبارتند از: ۱. تأثیرگذار بودن یا متأثر بودن فرد؛ ۲. نحوه دریافت اطلاعات از دنیای اطراف؛ ۳. نحوه تصمیم‌گیری؛ ۴. نحوه سازمان‌دهی زندگی افراد.

در این روش نشان داده شده که هر یک از موارد فوق، یک طیف بین دو قطب را شکل می‌دهد و هر فرد بر حسب ذات و نهاد خود، گرایشی به یکی از دو سمت (درون‌گرا - بیرون‌گرا)، (شمی - حسی)، (احساسی - فکری)، (ملاحظه‌کننده - داوری‌کننده) دارد.

نظریه دیگر در رفتارشناسی، نظریه رغبت «هالند» است. طبق نظریه رغبت‌های شغلی هالند، افراد را می‌توان در یکی از شش تیپ واقع‌گرا، معنوی، هنری، اجتماعی، متهور و قراردادی طبقه‌بندی کرد.

در این کتاب سعی شده اغلب آن‌چه که در حکمت سینوی در شناخت تفاوت‌ها و استعدادهای افراد تدوین کرده‌اند، یک‌جا جمع‌آوری شود؛ هرچند ممکن است مطالب دیگری نیز وجود داشته باشد که نگارنده به آن دست‌رسی نداشته است. مبنای کلی این کتاب، حکمت مشاء (حکمت سینوی) می‌باشد و سعی شده مطالب بر اساس کتب و نظریات شیخ‌الرئیس ابن‌سینا، تبیین شود. همان‌گونه که می‌دانیم، افراد انسانی در اخلاق، شکل، روحیات و استعدادها دارای کثرت و تفاوت می‌باشند. در حکمت اسلامی در عین به رسمیت شناختن این تکثرات، آن‌ها را به تفاوت در قوای نفس، مزاج و اقلیم و ... بازمی‌گردانند و بر اساس آن‌ها، استعداد انسان‌ها را مشخص می‌کنند. در این کتاب، تفصیلاً به بحث در باب قوای نفس پرداخته شده و مزاج‌شناسی، اقلیم‌شناسی و فراست نیز

بر اساس مبانی حکمت اسلامی مورد مذاقه قرار گرفته است. این علوم، حاصل تأمل، تفکر و تفلسف صدها حکیم و فیلسوف دوره تمدن اسلامی است که بالغ بر ۱۴۰۰ سال به محک تجربه گذاشته شده و بازخوانی آن‌ها، ابواب و رویکردهای جدید و اصیلی را در انسان‌شناسی پیش روی ما قرار خواهد داد.

یکی از مهم‌ترین فصول کتاب، قوای نفس است؛ قوای نفس یکی از مهم‌ترین مباحث علم النفس فلسفی است که به بررسی قوای طبیعی، حیوانی و انسانی نفس می‌پردازد. علم النفس، علاوه بر قوای نفس دارای مباحثی چون حدود و قدم نفس، رابطه نفس با بدن، مادی و مجرد بودن نفس و ... نیز می‌باشد که در این کتاب تلاش شده به این مباحث پرداخته نشود. دلیل این امر آن است که کتب و مقالات تفصیلی فراوانی در این باب وجود دارد. هم‌چنین، با توجه به کاربردی بودن این کتاب، نیازی به طرح آن‌ها در این کتاب نیست.

در فصل مزاج‌شناسی، به دلیل اهمیت این بحث، به کتب طبی، اخلاقی، عرفانی و کیمیایی مراجعه و نظرات علمای هریک از این علوم در بحث مزاج با دسته‌بندی و تبویب، ارائه شده است. بحث اقلیم (آب و هوا) و تأثیر آن در روحیات افراد یک منطقه، از دیگر فصول کتاب است. در پایان به بحث فراست و چگونگی دلالت آن بر روحیات و اخلاقیات هر فرد پرداخته شده است. در علم فراست از سه منبع فراست افلاطون، عقیلی خراسانی و صاحب کتاب نفائس الفنون استفاده شده است.

در این جا چند نکته مهم لازم به یادآوری است:

۱. هدف از نگارش این کتاب این است که نشان دهد که با توجه به مبانی و علمی که در حکمت اسلامی وجود دارد، می‌توان نظریه‌ای برای استعدادیابی ترسیم کرد.

۲. هدف از ذکر علم النفس آن است که نشان داده شود استعدادسنجی بر اساس مزاج‌شناسی، اقلیم‌شناسی و فراست، دارای مبانی و اصول است و سازگاری درونی بین مبانی و علوم به کار رفته و نظریه استعدادسنجی وجود دارد.

۳. بررسی حالت‌های جسمانی و کشف روحیات اشخاص براساس آن، صرفاً با بررسی جداگانه مزاج، منطقه جغرافیایی و ساختار بدن او (علم فراست) صورت نمی‌گیرد، بلکه باید تمام این معیارها در کنار هم دیده شود و از مجموع آن‌ها نتیجه گرفته شود.

۴. این کتاب براساس حکمت سینوی نگاشته شده است؛ چرا که اغلب مسائل حکمت اسلامی که حکما به خصوص در حوزه طب نگاشته‌اند بر اساس حکمت سینوی بوده است. و این نکته مغفول نمانده که برخی مبانی و دیدگاه‌های ابن سینا با ملاصدرا متفاوت است اما اختلاف نظر ابن سینا و ملاصدرا تأثیری در مسائل مورد بحث در این کتاب نمی‌گذارد. برای مثال در مسئله رابطه نفس و بدن دیدگاه ابن سینا و ملاصدرا متفاوت است اما در این مسئله که احوالات نفسانی در بدن تأثیرگذار است (که مبنای علم فراست قرار می‌گیرد) اختلاف دیدگاه ابن سینا و ملاصدرا تأثیری ندارد بلکه طبق دیدگاه ملاصدرا این تأثیرگذاری بهتر تبیین می‌شود.

امید است این نوع تحقیقات قدمی در تولید علوم انسانی اسلامی مبتنی بر تعلیمات بومی در راستای رسالت انقلاب اسلامی در نشان دادن افق‌های جدیدی از علوم حکمی باشد.

در پایان لازم می‌دانم از آقای دکتر حسین عرب اسدی که همواره مشوق بنده در این امر بودند و فرصت کافی برای نگارش این اثر در اختیار بنده قرار دادند تشکر کنم. هم چنین از آقایان سید علی سیدی فرد، احمد شهگلی، روح‌الله رسولی که هر کدام به نحوی در غنای این اثر ما را یاری کردند تشکر می‌کنم.